

1.

... sonra dəniz tərəfdən yüngülca bir yaz mehi əsdi və o yaz mehi güllərin, çiçəklərin ötrini bütün ətrafa yaydı, elə bil, bura qəbiristanlıq yox, dağ yamağındakı o gözəl çəmənlə kimi bir yer idi - o gözəl çəmənlə ki, Şölünün uşaqlığı da, yeniyetməliyi, gəncliyi də kəndliliyi böyürdükdəki o çəmənləkdə keçmişdi.

Qəbiristanlıqda iki cür gül-çiçək olur: asfalt cərgələrin kənarlarında, qəbirlərin ətrafında okılmış gül-çiçəklər, bir də ziyarətə gələn adamların sinə daşlarına tözdükləri gül dəstələri (bozları da elə səlafənə bükülü-bükülü sinə daşlarının üzərinə qoyulurdu) və başqa xadimləri bilmirəm, ancaq Şölü bu qəbiristanlıq güllərinin fərqini hiss edirdi - dükənlərdən alınıb götürülmüş sapları kəskin güllərin ötrində. Şölü üçün açığ-aşkar bir qəbiristanlıq qəmi, qıssası, kədərli var idi, ancaq elə ki, bu gözəl yaz mehi dənizdən əsirdi, elə bil, o qəm-qıssanı, o kədərli də təmizləyib özü ilə aparırdı, qəbiristanlığa təkə cəmi gül-çiçəyin ötri yayılırdı.

Bəzən Şölüyə elə gəlirdi ki, bu canlı gül-çiçək ötrini qəbir daşlarına həkk edilmiş şəkillər də hiss edirdi, o rəhmətliklərin ruhları da xoşhal olur və həmin yaz günü də şvabradakı yaş əskiylə Muxtar kişinin sinə daşını silə-silə, yenə Şölüyə elə gəlirdi ki, elə bil, bu rəhmətlik o yaz mehinin ətrafı yaydığı gül-çiçək ötrindən həzz aldığı üçün beləcə gülümsəyir. Rəhmətlik bu həyatda səksən səkkiz ki yaşamışdı və yaşlı vaxtlarında da cəhdirdiyi şəkildə bəic-bəic gülümsəyən-gülümsəyən düz qırx il bundan əvvəl qayıb getdiyi dünyaya baxırdı - görünür, əlli-kef adamymış. Şəkin altında Muxtar kişinin ad-familindən sonra yazılmışdı ki, 1888-ci ildə anadan olub, 1976-cı ildə də haqq dünyasına köçüb və belə məlum olursu ki, Muxtar kişi həm də bu qəbiristanlığın ən yaşlı sakinlərindən biridir, çünki camaatın "Qarğa qondu qəbiristanlığı" - deyirdi bu qəbiristanlıq elə 70-ci illərin ortalarında - sovet vaxtı salınmışdı.

Bu şəhərin qəbiristanlıqları kəşməmişdi - bir tərəfdən öli bəsləməyə yer tapılırdı, o biri tərəfdən də o qəbiristanlıqlarda solıq-səhman deyilən bir şey yox idi, qatma-qarıxtılıq baş alıb gəlirdi, qəbirlər bir-birinə dırənmişdi və həmin qəbiristanlıqlar savadsız mollaların, bir də orada ki yaşları bilinməyən ağaclarda yuva qurmuş qarğaların ümidinə qalmışdı. Şəhərin kommunist rəhbərliyi vətəniyyətə belə görüb, nümunəvi qəbiristanlıq salmaq istəyirdi qoralar almışdı və şəhərin aşağı hissəsindəki "Qarğa qondu" deyilən tapoqlik dənizin arasında təzə bir qəbiristanlıq üçün yer ayırmış, kiçik bir müdiriyyət yaradıb, ştatlar

vermişdi. Buranın adı da şəhər camaatının dilində "Qarğa qondu qəbiristanlığı" kimi moşurlaşmağa başladı və düzdür, camaatın çoxu ölümlərini köhnə qəbiristanlıqda ata-babalarının, qohum-oq-rabalarının yanında dəfn etmək istəyirdi, ancaq "Qarğa qondu qəbiristanlığı" da yavaş-yavaş böyüyürdü. Sovet İttifaqı dağılandıqdan sonra bir ara burada da hərə-mərəklik başladı, ancaq yavaş-yavaş ara sakitləşdi, xüsusən Qiyas müəllim müdir olandan sonra bu qəbiristanlıq şəhərin haqiqətən nümunəvi bir qəbiristanlığına çevrildi.

Muxtar kişinin qəbri yeganə qəbir idi ki, Şölü həmişə bu qəbri silib, çör-çəpənd təmizləyən illər ərzində üroyinə hopmuş qəbiristanlıq məyusluğu, elə bil, uçub gedirdi və Şölü bu dəfə də Muxtar kişinin bəic-bəic gülümsəyən şəklinə baxa-baxa üroyinə: "Nə var, nə yox, a kişi?- soruşdu. - Oralarda da kefin kökdü, yoxsa, yox?"

Düzdü, o qəbiristanlıq məyusluğu uçub gedirdi, amma sonra yenə qayırdı.

Və bu vaxt yuxarı tərəfdən qəbiristanlığın müdiri Qiyas müəllimin o yaz mehinin yaydığı gül-çiçək ötrinə heç vaxt uyusmayan və nöinki uyusmayan, həta-tə tamam zidd olan cür cəsi gəlirdi: - Sülümənəvə..

- O mürdəşir özünü yumuş səni çağırır... - Bunu da iki cərgə aşağıda təmizlik işləri ilə moşqul olan Ziba xalə deddi.

Şölü:

- Ho, eşidirəm, çağırır... dedi. O cəfəməliyə hər dəfə Qiyas müəllim onun çağıranda Şölünün yadına düşürdü.

- Elə çağırır, elə bil zəminnis-

Bəzən Şölüyə elə gəlirdi ki, bu canlı gül-çiçək ötrini qəbir daşlarına həkk edilmiş şəkillər də hiss edir, o rəhmətliklərin ruhları da xoşhal olur və həmin yaz günü də şvabradakı yaş əskiylə Muxtar kişinin sinə daşını silə-silə, yenə Şölüyə elə gəlirdi ki, elə bil, bu rəhmətlik o yaz mehinin ətrafı yaydığı gül-çiçək ötrindən həzz aldığı üçün beləcə gülümsəyir.

tirdi!.. - Bunu yenə də Qiyas müəllimin qarasına Ziba xalə deddi - bu arvadın ələmində, görünür, "zəminnist" də böyük adam yox idi: "Pax!.. Yoxsa ki, zəminnistir-sən!.."

Ziba xalə dağ yohudisi idi, ancaq Azərbaycan dilini azərbaycanlılardan da yaxşı bilirdi və "Qarğa qondu qəbiristanlığı" işə başlayanda burada işləyirdi, kürəyi-ərdə də Qiyas müəllimlə canı-dövləti intriqa aparıb bir adam varda, o da Ziba xalə idi. Əslində, mən bilən, "Qarğa qondu qəbiristanlığı"nda işləyənlərin arasında Qiyas müəllimdən ötrü sino gedən adam yox idi, çünki köynəyinin boğazlığı həmişə uti-

Qəbiristanlıqda məhəbbət

lənəmənmiş olan, həmişə də eyni köhnə qalstukunu taxan, udqunanda nazik və dərisi qırıxıq boğazının iri və ucu iti hülqumu qalxıb-ənən, əlli yeddi-əlli səkkiz, bəlkə də altmış yaşlı bu arıq, uzun burun, qarabəniz adamın bir dəfə də olsun, üzü gülməzdi və Allah onun pupquru dilinə heç olmasa bir cıqqaq şirinlik verməyi də əsirgəmişdi.

Yenə Qiyas müəllimin dənizdən oson bu gözəl yaz mehinin ətrafı yaydığı gül-çiçək ötrinə qənim kəsilmiş cür səsi gəlirdi: - Sülümənəvə!..

Şölü aşağıdan yxarı:

- Gəlirəm, Qiyas məllim, gəlirəm, - çısqırdı və Muxtar kişi bu dəfə, elə bil, Şölüyə də, lap elə Qiyas müəllimin özünə də lağ edə-ədə gülmüşdü.

Şölünün adı Şölü idi və Şölünün heç vaxt ağlına gəlməzdi ki, haçansa qəbiristanlıqda xadimə olacaq, ancaq adamın istəməyindən nə aslıd! - heç nə, - həyatı və hər şey vaxta baxsa da, vaxt heç nəyə baxmır, qış kimi uçub gedirdi: düz on il idi ki, bu qəbiristanlıqda xadiməlik edirdi. Bu on ilin son yeddi ili Qiyas müəllimin rəhbərliyi ilə keçmişdi, ona qədər "Qarğa qondu qəbiristanlığı"na az qala ayda bir müdir gəlib gəlirdi, ancaq yeddi il idi ki, Qiyas müəllimin müdirli-

ELÇİN

Yoxsa ki, elə sonin qədrini də çox bilir? Şohərdən axsaxaməcanını qoyursan burda! O qəbri təmizlə, buranı sil-süpür!.. Bir çox söz eşitmədən onnan? Ay eşitdin a!.. Mən ölmədən də heç yasına gəlməyəcəm!.. Cəhənnəmə gəlsin! Onundən nə aslıd! - heç nə, - həyatı və hər şey vaxta baxsa da, vaxt heç nəyə baxmır, qış kimi uçub gedirdi: düz on il idi ki, bu qəbiristanlıqda xadiməlik edirdi. Bu on ilin son yeddi ili Qiyas müəllimin rəhbərliyi ilə keçmişdi, ona qədər "Qarğa qondu qəbiristanlığı"na az qala ayda bir müdir gəlib gəlirdi, ancaq yeddi il idi ki, Qiyas müəllimin müdirli-

Xanukova (Qiyas müəllim işçiləri ancaq famili ilə çağırırdı) Ziba xalənin famili idi, yaşı da yetmişi haqlamışdı və buna görə də, ya nəyə görəydise, tez-tez

heç kimin şək-küşbhəsi yox idi ki, o, bu sözləri sıldq-ürəkədən, cəndildən deyir. Səmyon istəməzdi ki, Ziba xalə qəbiristanlıqda xadimə işləsin, amma Ziba xalə deyirdi ki, mən burda öyrəşmişəm və o, bu sözləri deyəndə Şölüyə elə gəlirdi ki, Ziba xalənin üroyinə bir nişgəl var ki, onu buradadır, yəni "Qarğa qondu qəbiristanlığı"nda dəfn etməyəcəklər - şəhərdə yəhudilərin öz qəbiristanlığı var idi, müsəlmanların öz qəbiristanlığı, xaçpərəstlərin də öz qəbiristanlığı - hətta bütün dirlərin qəddər düşməni Sovet hökuməti də yetmiş il nə qədər çalışdısa da, belə bir qəbiristanlıq ayrı-səckiliyinin öhdəsindən gələ bilmədi.

Şölünün də yaşı az deyildi, bu il əlli tamam olacaqdı və Şölü də Ziba xalə kimi tək yaşayırdı (ümumiyyətlə, bu qəbiristanlıq, elə bil, tək insanlar məmləkəti idi), - oğlu Rusiyada, Barnaul şəhərində polis nəfəri işləyirdi, bir nə arvadla evlənmişdi, iki uşağı var idi, bundan başqa, Şölü atıq bilirdi ki, o arvadın əvəliki örendən də iki uşağı var, ancaq Şölü hələ ki, nəvələri görməmişdi - oğlu nə gəlirdi, nə də yannə çağırırdı, təkə elə məktub yazırdı: necəsən, Novruzda gələcəyəm, ancaq hər Novruz bayramında özü gəlib çıxmırdı, hədiyyə göndərirdi: ya bir yaylıq olurdu, ya bir kof-tə, ya da bir yun jempir və hər dəfə də Şölüyə elə gəlirdi ki, oğlu il boyu arvadından gizlin pul yığır, eləcə gizlin-gizlin də hədiyyə alıb ona gəndirir.

Qızının işləri pis deyildi, ibtidai sinif müəllimi idi, yeddi il bundan başqa Pedaqoji Universiteti bitirib rəyona təyinat almışdı, orda da bir baytar həkimə - yaxşı adam idi - örd getmişdi, onun da iki uşağı var idi və Şölü onları il-

Qəbiristanlıqda məhəbbət əhvalatı

ği o yaz səhəri Şölünün ürəyində bir xof var idi. Tələsik gedib xadimlərin otağına girəndə kabinetdə Qiyas müəllimin öskürəyini eşitdi və Qiyas müəllimin mövcudluğu ilə o daqiqə də Şölünün içindəki o xofu arıxdı yox elədi - Qiyas müəllim varıydısa, deməli, hər şey qaydasındaydı, qəbiristanlıq tənhəliq içində deyildi və voflanmaq da lazımi deyildi.

Şölu gödəkəşini çıxarıb, göy rəngli xalattıni oynına geydi və ikinci otağa keçib, şvabrasını, vedrəsini götürdü. Divarın o tayından Qiyas müəllimin öskürəyi daha da aydın eşidilirdi - deyəsən, müdir əməli-başlı xəstələnmışdi, ancaq Şölu Qiyas müəllimin qapısını döyüb, halını soruşmağa ürək elomadı.

Ditdü, o xof yox olub getmişdi, ancaq Şölünün ürəyi ancaq qəbir daşlarının tozunu ala-ala gəlib Muxtar kişinin şəkli ilə üzbəüz dayananda açıldı və Şölu bərkəndən:

- Salam, a kişil- dedi.- Kəfin yəno sadı?

Elə o anda da Şölünün fikrindən keçdi ki, birdən Muxtar kişi bu sakitlik və tənhəliq içində həqiqətən göydən ona cavab verər, - Şölünün tükü ürpaşdı - onda nəylər? - qaçar, ya da çıxırub Qiyas müəllimi çağırar?

Şölu daha artıq bir cidd-cəhdlə Muxtar kişinin onsuz da təmiz olan sinə daşını şvabrının ucundaki nəm oski ilə silməyə başladı və Şölu indico əqlına gələn bu fikirdən hürkmüşdü-nəydisə, çalışdı ki, Muxtar kişinin o gülümşəyən sifatinə baxmasın, hətta gözənlənizmə bir iş də o oldu ki, bu on ildə ilk dəfə Şölünün əqlından belə bir fikir da keçdi: "Bu Muxtar kişi də arsızın biridi..."

Bu qəfil fikirdən Şölünün özünün özüne acığı tutdu, hətta onun içində bir nigarançılıq da yarandı ki, əgər doğrudan da ruh deyilən bir şey varsa, yaqın adamın ürəyindən keçəni də bilir, amma Şölu heç istəməzdi ki, Muxtar kişi ondan incisin və öz-özünə: "A Muxtar kişi, bu da bir zərəfat idi..." - dedi. Sonra da öz-özünə deyilməyə başladı ki, bax də, bazar günü gəlib burada boş-boş şeylər fikirleşir, amma Ziba xala indiyə qən skaypla (bu səzli Ziba xaladan öyrənmişdi) Semyonla danışıq və sən Semyon kimi oğula bax ki, gəlib Ziba xalaya kompüter alıb, skaypla danışımağı da ona öyrədi. Arvadın yuz dəxsən yaşır var, amma kompüterin cəkini də bilir, bükini də, Şölu isə Allahın mobil telefonunu düz-əməli işlədə bilmir və birdən Şölu özünü gülməkdən güctə saxladı: Ziba

xala xəbər tutsaydı ki, Şölu fikrindən onun yaşını yuz dəxsənə qaldırıb, ömir-billah Şölünü dindir-məzdi və Şölu ilə elə bir intriqaya başlayardı ki, Qiyas müəllim yalan olardı.

Şölünün ürəyindən keçdi ki, yəno dəniz tərəfdən bir meh asıb gələydi, özüylə o gözəl gül-çəçək ətrini də gətirəydi, tumurcuqlamağa başlamış və ağacları da se-

tülmüşdü ki, heç nə görünmürdü.

Qiyas müəllim hor no idi, yaxşı idi, pis idi - özü bilər, ancaq insan idi və Şölu binanın ön tərəfinə keçib, içi yarınsınacan suyla dolu vedroni yerə qoydu, şvabrını binanın divarına səykəyərok içəri keçib, dar dahlizdə dayandı: Qiyas müəllim sinəsindən gələn bir xırıltıyla öşgürdü, sonra öskürəyi kəsdi və o inzibati binaya Şölu-

nin ovucu ilə də gözünün, burnunun bir-birinə qarışmış suyunu silirdi və siqaret tüstüsü otağı elə doldurmuşdu ki, Şölyü elə gəldi, elə bil, duman içində hansısa naməlum bir məkəndə, gözü ilə gördükləri də həyatda yox, elə o naməlum məkənda baş verir.

Və Qiyas müəllimin səsi də, "Qarğa qəndu qəbiristanlıq"ndan yox, elə o naməlum məkəndan gəldi:

- Şölu...

İlk dəfə idi ki, Qiyas müəllim Şölünü adıyla çağırırdı və Qiyas müəllim bu yəddi ildə ilk dəfə onun adını çəkmişdi, Şölünü o naməlum məkəndan çəkib özüne qaytarırdı - cəld addımlarla irəliləyib, pəncorənin örtüyünü yana çəkdi, dəstəyindən tutub dartdı və o pəncorə tayı da cırıldıya-cırıldıya bu yəddi ildə, bəlkə də, ilk dəfə açıldı.

Şölu Qiyas müəllimin qabağında dayanıb, hələ də keçib gəlməyən o həyəcan və hürkü ilə:

- Nə, ay Qiyas-məllim?- soruşdu.

Qiyas müəllim otağın get-gedə çəkilən dumanı içində nemi işıldayan gözəlirini Şölyü zilləmişdi və həyəcan Şölünü bürümüşdü ki, birdən həyətdəki qara qart toyuğun baxışları onun gözəlirinin qabağına gəldi, amma Qiyas müəllimin baxışlarında tərslik deyən bir şey yox idi, əksinə, aşkar bir yazıqlıq var idi.

Qiyas müəllim bir müddət beləcə Şölyüə baxdı, sonra xırılda-yən və bir az da titrəyən səsi ilə:

- Şölu... - dedi.- Kükə itiyə manim aramda nə fərq var?.. Hi?.. De də, de, nə fərq var?..

Şölu Qiyas müəllimin bu sözlərindən başını tamam itirdi.

Qiyas müəllim o xırıltılı və daha əməli-başlı titrəyən səsi ilə qırıq-qırıq:

- O kükə... - deyirdi.- O kükə iti kimi... yixilib... ölsəm, kim xəbər tutacaq, hi?.. Kim?.. Heç kim...

Və birdən Qiyas müəllim Şölünün qolundan tutdu və Şölu dolu və hamar qolunda Qiyas müəllimin siqaretini içəri verən isti nəfəsini hiss etdikə, elə bil, bu nəfəs, hansısa başqa bir varlığın içindən gəlib, o yüngül dəniz mehi kimi, qoluna dəyib keçirdi.

Qiyas müəllim Şölünü özüne tərəf çəkdi və Şölu divanda onun yanında oturma - Şölünün əndim-nim ağırlıqlarından sətət dövründən qalma divanın demir yayları cırılı-tıya aşığı dükən.

nün heç xoşuna gəlməyən bir sükut çökdi. Şölu bir-iki addım irəliləyib kabinetin qapısı ağzında dayandı və Qiyas müəllimin sinəsindən gələn xırıltılı öskürəyi yəno öskütü pozdu.

Həmi sakitcə metroda ölmürdü ki...

Və o anlarda Şölünün bədənini qəfil bir həyəcan bürüdü, heç özü də bilmədi ki, qapını necə tıqqıldatdı:

- Qiyas məllim!.. Qiyas məllim!..

Qiyas müəlliməndən səs çıxmadı.

Şölu daha artıq bir həyəcan və hürkü ilə:

- Qiyas məllim!.. - dedi.- Mə-nəm, Şöliüü...

Qiyas müəllimin yəno səs çıxmadı.

Və Şölu bu dəfə tamam bir qorxu içində qapını itələdi və qapı da arxadan kilidlənmədiyi üçün, cırıldıya-cırıldıya açıldı. Əyindən yalnız mayka-trusik olan Qiyas müəllim, çərçəyi kimi istifadə etdiyi köhnə divanın کنارında oturub, sümükleri görünmə barmaqalarının arasındakı siqaretini sümürtüyör, elə həmin öli-

tüstüsü Şölünün gözəlirini yaşartdı, elə buna bənd imiş kimi, Şölu özü də kövrəldi.

Qiyas müəllimin arıq vücudu Şölünün bədənində sıxıldıqca, Şölu onun qəbirgəllərini arasından ürəyinin necə dəyindiyünü hiss edirdi və bir müddət beləcə keçdi, sonra süktü yəno Qiyas müəllimin xırıltılı, amma daha titrəyən səsi pozdu:

- Şölu...

Şölu:

- Hi??- soruşdu.

Qiyas müəllim:

- Sabah... - dedi.- Sabah zaksa gedək!..

4.

O bazar günü Şölu evə gələndə gecə saat ona qalırdı.

Toyuqlar acqarına hinə girib yatmışdılar. Şölu həyəq qapısını açanda deyinən bir qaçqılıyla qaçqılılaşib, tez də səslərini kəsdi.

Şölu həyətdəki krantı açılıb onı isladaraq, sifotina çəkdi və birdən kəndlərdən axa-axa o gül-çəçəklə yamaqın arəyindən keçən Duruçay Şölünün yadına düşdü, hətta ona elə gəldi ki, sifotinə sığal verəydi bu su da krant suyu yox, elə o Duruçayın şərin suyu-du. Çoxdan idi o gözəl Duruçay Şölünün yadına düşürdü və o gözəl Duruçay da, onun axıb gətdiyi o yamac da, çayın qırağında oturma ayaqlarını suda şəpəldəndən 14-15 yaşlı Şölu də indi çox uzaqlarda qalıb və Şölünün fikrindən keçdi ki, hə, elədi, ancaq həyatı da...

Və Şölu bir müddət eləcə əyaq üstə dayandı, sonra evə keçməyi, krantın yanındakı taxta kəlidə oturdu.

Göyün üzü tərtəmiş idi, Ay çıxmışdı, adda-budda ulduzlar parıldayırdı və o gecə sakitliyində ancaq dənizin uğultusu eşidilirdi.

Şölu iki gündən bir qırımqı qızılgüllər götürüb, səliqə ilə Səkinə Nəfəl qızının sinə daşına düzən ərinə xatırladı və fikirleşdi ki, sabahda-biri gündə Səkinə Nəfəl qızının əri yəno o qırımqı qızılgüllərlə gələn kimi, ondan zeytun bədağının icazəsini almaq lazımdı.

O ki, qaldı Ziba xalaya, Ziba xala, əlbəttə, dünyanın işlərinə mat qalacaqdı və Ziba xala çox yaşasın, yuz dəxsənədən də o tərəfə adlansın, ancaq haqənsə ölsə, Qiyas onun yaşına gedəcəkdı.

Sonra Şölu başını qaldırıb, bir müddət Ayra, ulduzlara baxdı və birdən-birə ona elə gəldi ki, Muxtar kişi göy üzündən ona baxılı gəlmisəyər.

Şölünün də dədəyi qaçdı.